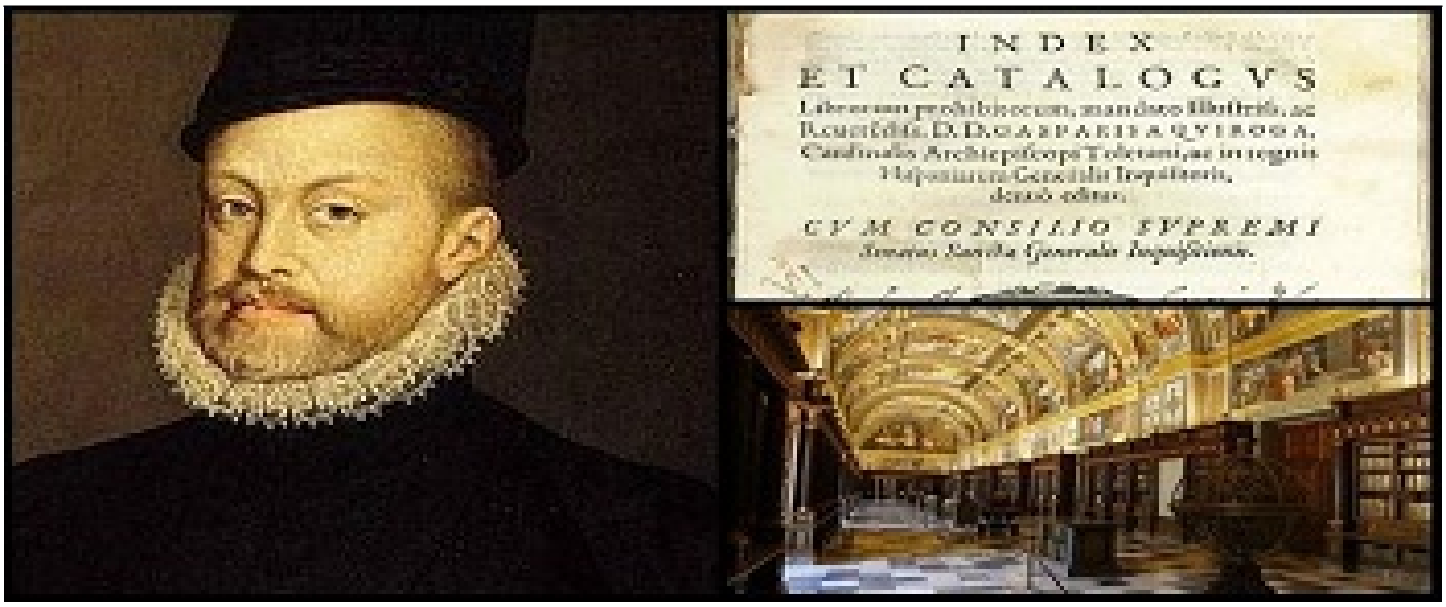

Felip II de Castella: més enllà de la censura

Autor: Carles Ortiz
Data de publicació: 17-06-2017

Comunicació d'en Carles Ortiz al 16è Simposi de la Història Censurada de Catalunya. El paper fonamental del censor Juan López de Velasco dins la maquinària censora que va crear Felip II de Castella.

Introducció
Quan parlem de la censura dels segles XVI i XVII ens imaginem un senyor guixant pàgines d'algun llibre. Amb tot, a banda d'això, el censor formava part d'un engranatge immensament més gran, un engranatge que movia una maquinària que avui en diríem estructura d'estat. Vegem aquesta maquinària a través de la figura d'en Juan López de Velasco, conegut per ser el censor d'una edició del Lazarillo del 1554. De primer, però, repassarem algunes dades de la seva biografia.

La biografia d'en Juan López de Velasco
En Juan López de Velasco fou un dels censors més experts de l'època, tot i que en Menéndez y Pelayo el qualifiqués, només, "com un home amb esperit tolerant, moderat i desinteressat". Tanmateix, l'evidència històrica mostra que va ser un hàbil cortesà i un expert censor polític i també un membre destacat del restringit grup de col·laboradors polítics, científics i intel·lectuals de Felip II.

En Juan López de Velasco neix pels volts del 1530 a Vinuesa (Soria) i mor el 1598. D'ell, no se'n sap res fins al 1564, any en què apareix, misteriosament, al Consejo de Indias. Entre el 1569 i el 1571 és el Secretari del Cardenal Ovando. També treballà amb en Mateo Vázquez de Leca, secretari particular de l'inquisidor general Diego de Espinosa, ?la mà dreta de Felip II?. Al 1571, quan l'Ovando és nomenat president del Consejo de Indias, en Juan López de Velasco és escollit Cosmògraf i Cronista Oficial d'Índies.

Perquè ens fem una idea de la importància d'aquest nomenament, cal dir que mai abans els dos càrrecs no havien

recaigut en una mateixa persona. A més a més, no hi ha cap constància que avali el fet que en Velasco tingués els coneixements necessaris per exercir amb competència adient l'ofici de cosmògraf. Més dades. Del 1582 al 1589 va ser Secretari del Consejo de Indias. En aquest darrer any és triat Secretari d'Hisenda i el 1591 fou nomenat Secretari Reial.

El seu entorn social: els personatges amb qui es relaciona

Per tant, no fa estrany que en Velasco formés part d'un entramat social de patronatges i interessos econòmics i polítics que girava al voltant d'inquisidors, bibliòfils, nobles, cronistes, científics, legisladors i administradors de tot tipus. Tots ells van formar una formidable empresa col·lectiva dedicada a la construcció i legitimació de la monarquia mateix. Vet aquí els personatges més importants que formaven part d'aquesta xarxa:

Els inquisidors Juan de Valdés, Gaspar de Quiroga i Jerónimo Zurita, el president del Consejo de Indias Juan de Ovando, el cosmògraf oficial Alonso de Santa Cruz, l'escriptor Francisco de Cervantes de Salazar, el cortesà Antonio Gracián Dantisco i els seus germans Lucas i Jerónimo, el noble Diego Hurtado de Mendoza, el secretari reial Mateo Vázquez de Leca i, finalment, l'humanista Juan Pérez de Castro entre d'altres.

Doncs bé, tot aquest grup de personatges participà de ple en dos grans projectes. D'aquests dos projectes, en Juan López de Velasco n'era peça fonamental. Citem-los.

Elaborar una història oficial, que comprenia tant la cronografia com la geografia física i humana.
Desenvolupar un sistema d'organització, control i preservació del coneixement. La seu d'aquest sistema d'organització van ser la Reial Biblioteca de l'Escorial i l'Arxiu de Simancas.

Com dèiem, en Juan López de Velasco va ser un censor destacat. Això a banda, treia beneficis econòmics de les obres que censurava. En efecte, consta que va aconseguir tenir l'exclusiva de la venda a Castella i "Aragó" del Lazarillo de Tormes, censurat per ell mateix, i altres obres. I no només això, sinó que va demanar llicència per vendre-les a les Índies.

En Juan López de Velasco no només censurava, sinó que també escrivia obres per encàrrec

Entre el 1571 i el 1573 elabora per encàrrec del monarca un document de singular importància: Geografia y Descripción Universal de las Indias. El Consejo de Indias, però, li'n censurà una cinquena part. I en Felip II va declarar l'obra secret d'estat, de manera que no fou publicada a la seva època. La primera edició no arribà fins al 1894. També escriu, per encàrrec exprés de l'inquisidor Quiroga, una Ortografia y Pronunciación de la Lengua Castellana, publicada el 1582.

Hi ha d'altres autors que també escriuen per encàrrec directe del monarca. El nom més remarcable és l'Antonio de Herrera, amb la seva Historia General de los Hechos de los castellanos en las Indias y Tierra firme del Mar Oceano", del 1598.

Ja al 1557, i doncs quaranta anys abans, en Cristòfol Despuig havia denunciat en els seus Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa que autors com en Pedro Mexia i en Juan Sedoño "no donen glòria ni honra a cap espanyol que no fos castellà" en les sengles obres Crònica Imperial i Sumario de los Ilustres.

Així, doncs, veiem que durant el regnat d'en Felip II de Castella i I de Catalunya no només se censurava i controlava sinó que també es creava una història i un relat oficials.

El Memorial d’en Velasco dirigit al rei Felip II

Per si això no fos prou, en Juan López de Velasco escriu un memorial dirigit al Rei en el qual li recomana que mani escriure la seva història. I això amb l’objectiu de contrarestar les històries que van circulant, escrites per autors desautoritzats i perquè les futures generacions coneguin la història "autèntica".

La creació de biblioteques i arxius. La restricció al seu accés.

En Velasco no només s'ocupava de tot el que feia referència a l’acció política a les Índies, sinó que a més es dedicava a la revisió, catalogació i censura de llibres, de biblioteques privades i de manuscrits. Va ser tal la quantitat de llibres acumulats per en Velasco, que aquest és considerat un dels contribuïdors principals en l'aportació de fons per a la Real Biblioteca de l'Escorial que Felip II creà el 1559.

Però el rei Felip no en té prou amb això. Efectivament, a part d'arxivar tots els documents oficials que generaven les tasques de govern, com fan tots els governs, ordena, també, fer guardar tots els documents dels seus súbdits i vassalls i restringir-ne l'accés. Això li permet posseir un control absolut sobre el possible ús d'aquests documents en les més variades necessitats dels seus vassalls, sobretot quan tenien l'exigència judicial d'una prova escrita. En aquest sentit, el poder d'aquest rei va ser tan gran, que hi ha autors que diuen sense embuts que era a les seves mans on es decidia la memòria i l'oblit.

Al 1561 s'inicia el projecte de l'arxiu de Simancas. En Diego de Ayala n’és nomenat el primer arxiver. I ja des de el primer moment es deixa clar que no s'havia de facilitar cap còpia de cap document sense ordre expressa del monarca.

En una cèdula de 1567 Felip II ordena a en Jerónimo Zurita la missió de recollir escriptures amb destinació a Simancas. En la mateixa cèdula se li encomana de recollir totes les escriptures des dels Reis Catòlics i portar-les a Simancas.

Conclusions

1a) Queda clara la intenció expressa de la monarquia de crear un relat històric propi. Però no només es reescriu el relat de la història, sinó també el de la literatura i el de la geografia.

2a) Per aconseguir-ho es dissenya tota una xarxa de control del coneixement, que disposa de tots els recursos d'un estat. En aquest cas, de tots els recursos de la monarquia hispànica per controlar l'expressió, la imaginació i la memòria.

Carles Ortiz

Bibliografia:

Jean-Pierre Berthe: “Juan López de Velasco. Cronista y Cosmógrafo Mayor del Consejo de Indias: Su personalidad y su obra geográfica”. Relaciones 75, verano 1998, vol XIX. pp. 141-172. Escuela de altos estudios en ciencias sociales. París.

Reyes Coll-Telechea: “Historia literaria, Humanismo y Sociedad. Juan López de Velasco: perfil de un censor político”. Rumbos del hispanismo en el umbral del Cincuentenario de la AIH. Vol III. 2012. p. 24-31. University of Massachusetts, Boston.

Cristòfol Despuig: Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa. Edició crítica d'Enric Querol i Josep Solervicens. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2011.

Fernando Bouza Álvarez: “Significado del proyecto archivístico de Felipe II", pp 183-196. També "Un principe entre libros: regia sabiduria, censura y restauración de las letras sagradas y humanas", pp. 97-107; Del Escribano a la Biblioteca. La Civilización Escrita Europea en la Alta Edad Moderna (siglos XV-XVII), Madrid, Síntesis, 1997,

Juan Friede: "La censura española del siglo XVI y los libros de historia de América"; Revista de Historia de América, 47 (1959), pp. 45-94.